

РЕАЛІЗАЦІЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Губанов Олег Олександрович,

доктор юридичних наук, професор,

доцент кафедри службового та медичного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-5427-1821

У статті запропоновано аналіз сучасного розуміння верховенства права в умовах глобалізаційних викликів для сучасного світу. Увагу зосереджено на історичних аспектах розвитку ідеї верховенства права, наповнення його змістом, який відповідав потребам того часу. Проаналізовано основні теоретичні підходи до розуміння даної концепції в межах наукових досліджень вітчизняних учених.

З'ясовано, що з теоретичної точки зору верховенство права на сьогодні можна розуміти в контексті дуалістичної теорії: як самостійний стандарт, що відображає позитивістську концепцію і фактично означає верховенство норми права, тобто юридично закріпленого правила поведінки, що санкціоноване державою та визнане нею у встановленому порядку обов'язковим, недотримання якого в свою чергу має наслідком відповідальність учасника суспільних відносин у разі його порушення, а також як комплексну теорію, яка вміщає в собі широке змістовне наповнення концепції верховенства права як абстрактного суспільного регулятора, що може формально виражатись не лише у законодавчих приписах, а й і у правових традиціях, звичаях, цінностях, які об'єктивно є необхідними суспільству та державі.

Проаналізовано конституційне закріплення верховенства права в правовій системі України, наведено приклади розуміння змісту та ролі верховенства права Конституційним Судом України. Особливу увагу приділено актуальним рішенням Європейського Суду з прав людини та положенням актів міжнародних і європейських організацій. Зроблено висновок, що позитивне та природне право повинні існувати органічно для забезпечення верховенства права як загальної ідеї, а однією з основних проблем верховенства права на сьогодні залишається його декларативність визначення на рівні міжнародних організацій миру, які ігнорують реальні проблеми окремих суб'єктів міжнародних відносин, зокрема і України.

Ключові слова: верховенство права, принципи права, правова держава, стандарти ЄС, Європейський суд з прав людини.

Hubanov Oleh. Rule of law realization in the conditions of current challenges

The article offers an analysis of the modern understanding of the rule of law in the context of globalization challenges for the modern world. Attention is focused on the historical aspects of the development of the idea of the rule of law, filling it with content that met the needs of that time. The main theoretical approaches to understanding this concept within the scope of scientific research by domestic scientists are analyzed.

It has been clarified that from a theoretical point of view that the rule of law can be understood in the context of dualistic theory: as an independent standard that reflects a positivist concept and actually means the rule of law, i.e. a legally established rule of conduct sanctioned by the state and recognized by it as mandatory, non-observance of which, in turn, results in the responsibility of the participant in public relations in case of its violation, as well as a complex theory that contains a wide content of the concept of the rule of law as an abstract social regulator, which can be formally expressed not only in legislative prescriptions, but also in legal traditions, customs, and values that are objectively necessary for society and the state.

The constitutional consolidation of the rule of law in the legal system of Ukraine is analyzed, examples of the understanding of the content and role of the rule of law by the Constitutional Court of Ukraine are given. Particular attention is paid to current decisions of the European Court

of Human Rights and provisions of acts of international and European organizations. It was concluded that positive and natural law must exist organically to ensure the rule of law as a general idea, and one of the main problems of the rule of law today remains its declarative definition at the level of international peace organizations, which ignore the real problems of individual subjects of international relations, including Ukraine.

Key words: rule of law, principles of law, legal state, EU standards, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Ідея панування верховного правопорядку укорінилась у свідомості всіх суб'єктів сучасного світу, ставши фундаментальною основою правовідносин. Історичні передумови формування ідеї панування права, його позитивізація сприяли закріпленню ідеї верховенства права на рівні міжнародних та національних актів, використання його в судовій практиці національних та наднаціональних судових органів, укорінення у свідомості кожного громадянина демократичної держави. Ідея верховенства права стала ідеалом сучасної держави. Глобалізаційні трансформації світового правопорядку створили нові умови розвитку стандарту верховенства права, все частіше прирівнюючи його до верховенства закону, коли позитивне право переважає над правом природним.

Об'єктивна наявність верховенства права, не забезпеченого конкретними механізмами та інструментами реалізації, фактично нівелює його значення в сучасному світі, коли декларативне проголошення принципів і засад стало «традицією» та зручним виправданням навіть незаконних дій окремих держав. Також до сих пір не вирішеним залишається природа верховенства права та сприйняття його як доктрини чи загальної засади правової системи, або ж верховенство права є втіленням результату співіснування держави, суспільства як колективного утворення та всіх його окремих членів. Саме тому, на наш погляд, з'ясування сучасної тенденції розуміння верховенства права з урахуванням політико-державницьких змін у сучасному світі є необхідним та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання верховенства права було і залишається в колі наукових інтересів учених-правників, представни-

ків різних галузей права. Теоретичному аналізу та дослідженню запропонованої проблематики свого часу приділяли увагу такі учені як В. Авер'янов, С. Головатий, А. Заєць, В. Зайчук, В. Кампо, М. Козюбра, А. Колодій, В. Копейчиков, Ю. Корольова, Д. Лук'янець, О. Львова, Х. Олексик, Н. Оніщенко, В. Погорілко, А. Пухтецька, П. Рабінович, М. Савчин, А. Селіванов, О. Скакун, Ю. Тодика, Т. Чепульченко, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та інші. Значний масив аналітичних даних зосереджено також в узагальненнях судової практики, висновках та рішеннях судів України, що підтверджує прикладну природу запропонованої для дослідження проблематики.

Проте, сучасні виклики світу 21 століття здійснюють безпосередній вплив на формування нових підходів у розумінні принципу верховенства права. Це в свою чергу обґрунтовує потребу у глибокому теоретичному та практичному аналізі нового розуміння rule of law.

Метою статті є дослідження нових тенденцій та особливостей розуміння верховенства права з урахуванням сучасних змін в Україні та світі та їх аналіз і оцінка.

Науковою новизною публікації є відображення нових підходів до розуміння верховенства права в умовах перманентної динаміки сучасного світу та трансформаційних глобалізаційних змін.

Методи дослідження. При підготовці роботи було застосовано комплекс методів наукового пізнання, які дозволили розкрити означену проблематику та сформулювати релевантні висновки. Так, було використано загальноюридичні методи (аналізу, синтезу, історичний метод, метод узагальнення, метод порівняння) та спеціальноюридичні (формально-юридичний метод, догматичний метод, метод інтерпретації).

Виклад основного матеріалу. Верховенство права є комплексним та складним поняттям, що спричиняє різне його тлумачення та розуміння. Перш ніж перейти до аналізу та оцінки сучасного стану усвідомлення верховенства права, варто звернути увагу на історичні аспекти його формування та закріплення.

Історичне закріплення верховенства права пов'язане із ідеологічними особливостями розвитку держави, коли ідея органічно набуває поширення, що однозначно передує нормативному закріпленню будь-яких правил поведінки. На думку В. Шилінгова, верховенство права тісно пов'язане з ідеями «ідеальної держави» та «панування закону», які досліджували видатні мислителі та учені різних історичних епох. Так, науковець зазначає таких видатних мислителів того часу як Платон, Аристотель, Цицерон, які формували провідні філософські ідеї Античного часу; Дж. Локк, Ж. Ж. Руссо, Ш. Л. Монтеск'є, чії ідеї «природного стану», «походження держави», «суспільного договору», «народного суверенітету» були популярними в епоху «Просвітництва». Праці зазначених та багатьох інших вчених стали ідеологічним підґрунтям класичної концепції верховенства права, яку наприкінці XIX ст. сформулював професор школи права Оксфордського університету Альберт Дайсі. Основними складовими елементами зазначеного явища англійський класик називав: заперечення свавільної влади; рівність перед законом; конституційне право, яке є наслідком прав особи, а не їх джерелом. Науковець також стверджує, що принцип верховенства права полягає в забезпеченні балансу інтересів у відносинах індивідів, індивіда з суспільством, громадянина з державою на підставі правових норм та наголошує, що принцип верховенства права має: по-перше, фундаментальний характер оскільки він є основою правової системи демократичного суспільства, і поширюється на всі правовідносини; по-друге, прикладний характер, який полягає у виробленні та впровадженні практич-

них рекомендацій у діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб [1, с. 26–28].

За поглядами Альберта Дайсі верховенство права проявляється наступним чином:

– жодна людина не підлягає покаранню або не може бути на законних підставах змушена страждати тілом чи майном, за винятком явного порушення закону, встановленого звичайним юридичним шляхом у звичайних судах країни. У цьому сенсі верховенство права протиставляється будь-якій системі правління, яка базується на здійсненні владними особами широких, довільних або дискреційних повноважень обмеження;

– верховенство закону – ідея, що ніхто «не стоїть вище закону», а кожна людина, незалежно від її рангу чи стану, підпорядковується звичайним законам та підлягає юрисдикції звичайних трибуналів;

– верховенство конституції – загальні принципи конституції (як, наприклад, право на особисту свободу або право на публічні збори) є результатом судових рішень, які визначають права приватних осіб у конкретних справах, які розглядаються судами; із беззаперечним визнанням першоджерелом усіх конституційних приписів комплексу природніх прав людини [2].

Із зазначеного стає очевидним, що першоджерелом концепції верховенства права була ідея, яка викликана необхідністю правового регулювання, тобто ідея, яка відображає цінність права, його роль у державі та суспільстві. Варто також відзначити, що концепція Альберта Дайсі, на наш погляд, досить глибоко відображає суть досліджуваної категорії, оскільки враховує всі можливі прояви верховенства права, про що йтиме мова далі.

Альберт Дайсі не був першовідкривачем концепції верховенства права. Сам термін «rule of law» вперше було введено в науковий обіг британським ученим Джеймсом Гарінгтоном у 1656 році. Учений пов'язував верховенство права з повним пануванням закону, а не людей [3, с. 36].

На думку Пухтецької А., принцип верховенства права слід тлумачити, враховуючи еволюцію наукових поглядів вітчизняних і зарубіжних дослідників стосовно змісту та істотних елементів (вимог) досліджуваного поняття, що покликані насамперед забезпечувати пріоритет прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина в суспільстві, у тому числі й у відносинах із органами публічної влади всіх рівнів. До цього переліку елементів (вимог) необхідно віднести раніше окремо досліджувані принципи рівності суб'єктів права перед законом, верховенства закону в системі актів законодавства країни, забезпечення якості закону, його підпорядкування конституційно-правовим нормам, загальним принципам права, міжнародним договорам і угодам, а також додати вимоги щодо передбачуваності законів і дій органів державної влади, юридичної визначеності, пропорційності й деякі розглянуті нижче вимоги, визнані в європейській правовій думці [4, с. 33]. Зазначена позиція визнає верховенство права не як єдиний принцип, а як комплексне правове явище, що існує задля забезпечення функціонування інших правових стандартів, таких як рівність, пропорційність, юридична визначеність, визнання дії законодавчої ієрархії.

Наведене дає підстави справедливо стверджувати, що верховенство права з ідеї трансформувалось у законодавчо закріплений принцип, концепцію, який може існувати в двох вираженнях:

- як самостійний стандарт, що відображає позитивістську концепцію і фактично означає верховенство норми права, тобто юридично закріпленого правила поведінки, що санкціоноване державою та визнане нею у встановленому порядку обов'язковим, недотримання якого в свою чергу має наслідком відповідальність учасника суспільних відносин у разі його порушення;

- як комплексна теорія, яка вміщає в собі широке змістовне наповнення концепції верховенства права як абстрактного суспільного регулятора, що може формально виражатись не лише у зако-

нодавчих приписах, а й і у правових традиціях, звичаях, цінностях, які об'єктивно є необхідними суспільству та державі.

Поняття верховенства права також тісно пов'язане з концепцією правової держави. Зокрема, О. Фаст зазначає, що концепції верховенства права та правової держави відображають відмінні світоглядні позиції, мають відмінну історію становлення й розвитку, розрізняються своїм сутнісним наповненням. Характерними ознаками принципу верховенства права є такі: визнання пріоритету невідчужуваних прав людини над інтересами держави, сприйняття призначення держави як дієвого механізму захисту цих прав, а також високий статус судової практики і правотворчості. Натомість інститут правової держави має на меті насамперед технічно впорядкувати державний механізм і змушує владу діяти у відповідності до нею ж визначеної процедури [5, с. 37].

Фактично, теорія правової держави є продовженням розвитку позитивістських концепцій, коли держава по суті обслуговує правову систему, є її стримуючим фактором та відносними межами розвитку. На наш погляд, поширення такого підходу у світі і є однією з основних проблем реалізації верховенства права, яке з одного боку існує над системою державного механізму та впливає на нього, не допускаючи свавілля та перевищення повноважень суб'єктів влади в тому числі, а з іншого – саме держава створює умови та формує механізм, коли ідея, трансформуючись у правову норму, набуває легального статусу. Це дає підстави зробити висновок про дуальність у розумінні сучасного верховенства права.

На рівні Конституції України принцип верховенства права закріплено положенням статті 8, якою передбачено, що «в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду

для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» [6].

Таким чином, ідея Альберта Дайсі продовжує існувати, визнаючи верховенство конституційних норм. Статтями 21 та 22 Основного Закону передбачено, що «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними...Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» [6]. Тобто, конституційно закріплені права громадянина, тобто людини, у якої встановлено окремих зв'язок із державою, не є вичерпними та не можуть бути скасовані, а тому усі права, що не передбачені Конституцією, є непорушними та невідчужуваними. Це, на наш погляд, вдало демонструє дію принципу верховенства права.

Міжнародне закріплення верховенства права передбачене на рівні таких основоположних документів, як Декларація 2012 року Народи на високому рівні Генеральної Асамблеї ООН про верховенство права на національному та високому рівнях, де передбачено:

– визнання верховенства права однаково застосовним та важливим для всіх держав та міжнародних організацій, включаючи Організацію Об'єднаних Націй та її основні органи та визнання того, що повага та заохочення верховенства права і правосуддя повинні служити керівництвом у всіх видах їх (учасників) діяльності та забезпечувати передбачуваність та легітимність їхніх дій;

– переконання в тому, що незалежність судової системи, включаючи її неупередженість та цілісність, є найважливішою необхідною умовою забезпечення верховенства права та того, щоб у процесі відправлення правосуддя не було дискримінації;

– визнання важливості національної самостійності в питаннях верховенства права, зміцнення інституцій правосуддя та безпеки, до яких забезпечений доступ і які враховують потреби та права всіх людей і які зміцнюють довіру, заохочують соціальну єдність та економічне процвітання;

– визнання того, що всі люди, установи та організації, як громадські, так і приватні, включаючи самі держави, несуть відповідальність перед справедливими, неупередженими та заснованими на рівноправності законами та мають право без будь-якої дискримінації на рівний правовий захист тощо [7].

Крім того, підкреслюється і наголошується на важливості верховенства права як одного з основних елементів запобігання конфліктам, миробудуванню, урегулюванню конфліктів та діяльності з підтримання миру та наголошуємо, що правосуддя, включаючи забезпечення правосуддя на перехідному етапі, є основою запорукою сталого світу в країнах, що переживають конфлікт, і в країнах, що опинилися в постконфліктній ситуації, і наголошуємо на необхідності того, щоб міжнародне співтовариство, включаючи Організацію Об'єднаних Націй, надавало допомогу та сприяло таким країнам на їх прохання, оскільки вони можуть стикатися з особливими проблемами на перехідному етапі [7]. Однак, наслідки повномасштабного вторгнення росії на територію України та незаконне захоплення її територій як незалежної, унітарної та суверенної держави, вбивства мирних жителів і порушення правил війни дають підстави вважати, що міжнародне закріплення верховенства права на сьогодні перебуває на етапі декларативного закріплення положень, але не інструменту вирішення конфліктів, а аж ніяк не базисним принципом миробудування.

Вагому роль у тлумаченні верховенства права відведено судовим органам, як національним, так і міжнародним. Наприклад, Конституційний Суд України у своїх рішеннях зазначає наступне: «Відповідно

до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню» [8]. Або ж «Верховенство права, будучи одним з основних принципів демократичного суспільства, передбачає судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу» [8]. Окремо варто підкреслити роль рішень Конституційного Суду України у процесі формування уявлень про принципи права та національну правову систему загалом. Зокрема, Законом України «Про Конституційний Суд України» передбачено, що Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України

випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України. Окремо зазначено у положенні статті 2 вищевказаного закону, що Конституційний Суд здійснює свою діяльність на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків [9].

Верховенство права як основа правопорядку часто застосовується у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Пухтецька А. виділяє п'ять груп рішень ЄСПЛ, в яких зазначено вимоги до змісту принципу верховенства права:

1) справи та прийняті ЄСПЛ рішення (узагальнено – рішення ЄСПЛ), що містять посилення на зміст, юридичне значення концепції та/або принципу верховенства права в узагальненому значенні;

2) рішення ЄСПЛ, де вміщено вимоги щодо якості закону, у т. ч. щодо законного обмеження реалізації прав і свобод людини;

3) рішення ЄСПЛ, у яких розглянуто різні аспекти доступу до суду й справедливого судового розгляду, що забезпечує спеціальний механізм Конвенції та відповідність принципу верховенства права;

4) рішення ЄСПЛ, які встановлюють межі дискреційних повноважень та вимоги щодо обмеження свавілля органів публічної влади відповідно до принципу верховенства права;

5) рішення ЄСПЛ, що містять вимоги щодо ефективного контролю за реалізацією прав і основоположних свобод людини, гарантованих Конвенцією, та пов'язані з реалізацією принципу верховенства права [4, с. 36].

Даний перелік не є обмеженим, а отже нові групи рішень з приводу розуміння верховенства права можуть виникати, що є логічним та обґрунтованим для розвитку правової системи.

Наприклад, у рішенні від 7 вересня 2023 року у справі *Bavčar v. Slovenia* (Application no. 17053/20) ЄСПЛ

пунктом 138 визначив: «Уряд стверджував, що гарантія статті 7 є частиною базового набору елементів верховенства права із загальним принципом, згідно з яким лише закон може визначати, що таке кримінальний злочин, і встановлювати покарання за нього. Запобіжний захід також був спрямований на заборону розширення рамок дії, яка вважається кримінальною згідно з чинним кримінальним законодавством, на поведінку, яка раніше не вважалася злочинною. Воно забороняло широке застосування кримінального закону на шкоду обвинуваченому» [10].

У рішенні ЄСПЛ від 26 вересня 2023 року по справі *Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye* (Application no. 15669/20), ЄСПЛ зазначає: «Гарантія, закріплена в статті 7 Конвенції, яка є істотним елементом верховенства права, займає важливе місце в системі захисту Конвенції, що підкреслюється тим фактом, що жодні відступи від неї не допускаються відповідно до статті 15 Конвенції. Конвенція під час війни чи іншої надзвичайної ситуації. Його слід тлумачити та застосовувати, як впливає з його об'єкта та мети, таким чином, щоб забезпечити ефективні гарантії проти свавільного переслідування, засудження та покарання. Окрім того ЄСПЛ підкреслює, що фундаментальні гарантії, закріплені в статті 7 Конвенції, яка не допускає відступів і лежить в основі принципу верховенства права, можуть застосовуватися менш суворо коли йдеться про судове переслідування та покарання за терористичні злочини, навіть якщо вони нібито вчинені за обставин, що загрожують життю нації. Конвенція вимагає дотримання гарантій статті 7, у тому числі в найскладніших обставинах [11].

Цікавим також є положення Рекомендація CM/Rec (2020) 1 Комітету Міністрів державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини, яку прийнято Комітетом Міністрів 8 квітня 2020 року на 1373 засіданні заступників міністрів, де передбачено наступне: підтверджуючи, що стандарти верховенства права, які регулюють публічні та приватні відносини,

такі як законність, прозорість, передбачуваність, підзвітність та контроль, також повинні підтримуватися в контексті алгоритмічних систем [11]. Зазначене свідчить про нові прояви верховенства права, яке адаптується під нові реалії суспільних відносин.

Євроінтеграційний курс України створює умови, за яких наша держава повинна враховувати європейські вимоги розуміння верховенства права. У липні 2023 року було опубліковано черговий звіт Європейської Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського економічного та соціального Комітету та Комітету регіонів про ситуацію з верховенства права в Європейському Союзі. Як і в попередніх випусках, у звіті зосереджено увагу на таких ключових аспектах, де є гостро необхідним дотримання верховенства права для повноцінного функціонування Європейського Союзу:

1. Системи правосуддя в державах-членах, зосереджуючись на їх незалежності, якості та ефективності. Це ключові параметри, які забезпечують ефективне застосування та виконання законодавства ЄС, дотримання верховенства права та підтримку взаємної довіри. Функціонуючі та повністю незалежні системи правосуддя мають вирішальне значення для забезпечення того, щоб правосуддя працювало на благо громадян і бізнесу. Вони також важливі для судової співпраці в ЄС, а також для функціонування Єдиного ринку та правового порядку ЄС в цілому.

2. Антикорупційні рамки, зосереджені на ефективності національної антикорупційної політики та оцінці різних ключових сфер дій, вжитих державами-членами для запобігання та боротьби з корупцією. Ефективна система боротьби з корупцією, а також прозорість і добросовісність у здійсненні державної влади зміцнюють правові системи та довіру громадян і бізнесу до органів державної влади.

3. Свобода та плюралізм ЗМІ, зосереджуючись на ключових сферах, включаючи незалежність органів регулювання ЗМІ, прозорість медіавласності, прозо-

рість і справедливість у розміщенні державної реклами, безпеку журналістів та доступ до інформації. Цьогорічний звіт вперше включає систематичне висвітлення суспільних ЗМІ. Вільне та плюралістичне медіа-середовище є ключовим для верховенства права, демократичної підзвітності та боротьби з корупцією. Важливість вільних і плюралістичних медіа призвела до кількох нещодавніх ініціатив на рівні ЄС.

4. Інституційні питання, пов'язані зі стримуваннями та противагами, зосереджуються на сферах, які мають ключове значення для верховенства права, таких як якість та інклюзивність національного законодавчого процесу, роль Конституційних судів і незалежних органів, таких як Омбудсмен, органи з питань рівності і Національні інституції з прав людини та роль організацій громадянського суспільства у забезпеченні верховенства права. Змінний вплив та реакція на пандемію COVID-19 є ще одним елементом, включеним в аналіз. Цьогорічний звіт вперше містить огляд виконання рішень Європейського суду з прав людини [12].

У висновках звіту було підтверджено, що верховенство права є фундаментальною засадою для стабільного, стійкого, справедливого та демократичного політичного, економічного та соціального середовища в ЄС, що також важливо для ефективно функціонуючого єдиного ринку та для Союзу в цілому. Верховенство права також відображає прагнення і цінності європейців, закріплених у статті 2 Договору. Комісія зобов'язується захищати та сприяти верховенству права, як гаранту Договорів ЄС і верховенства права ЄС. Спрямований у майбутнє Європейський Союз, який переходить до більш екологічного, більш цифрового та більш соціально справедливого суспільства, має продовжувати будуватися на міцній основі. Російське вторгнення в Україну є нагадуванням про тиск на наші заповітні цінності ЄС. Захист наших громадян та їхніх прав потребує рішучого та послідовного захисту верховенства права

у всьому Європейському Союзі. Щорічний звіт про верховенство права є важливою частиною зусиль із сприяння та захисту верховенства права в ЄС як на національному, так і на європейському рівнях. Спираючись на постійну взаємодію та співпрацю з державами-членами, цьогорічний звіт показує, що в багатьох державах-членах продовжуються важливі реформи верховенства права для вирішення проблем, визначених у попередніх виданнях. Однак у деяких державах-членах залишаються серйозні проблеми [12]. Варто зазначити, що для України закріплення визнання незаконних дій росії на офіційному рівні європейських органів має особливе значення в контексті дотримання верховенства права.

Висновки. Таким чином, сучасні підходи до розуміння верховенства права характеризуються дуалізмом. Верховенство права сприймається як загальна ідея, концепція, ідеал існування держави, основа її адекватного та перспективного розвитку, коли утверджуються цінності прав та свобод людини і громадянина, функціонує справедливий суд, державна влада та влада на місцях діє відповідно встановленим приписам. З іншого боку, верховенство права ототожнюється з поняттям верховенства закону, коли санкціоноване державою правила поведінки учасників суспільних відносин є єдиновірним та допустимим, неоспорюваним та загально визнаним. Сучасні проблеми світового порядку провають необхідність дослідження питання верховенства права в нових сферах життя, таких як цифровізації суспільства, роль та права медіа у соціумі, забезпечення антикорупційного порядку, що говорить про розвиток верховенства права та продовження його існування. Варто також зазначити, що однією з основних проблем верховенства права на сьогодні залишається його декларативність визначення на рівні міжнародних організацій миру, які ігнорують реальні проблеми окремих суб'єктів міжнародних відносин, зокрема і України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шилінгов В. С. Верховенство права – основоположний принцип демократичного суспільства. Часопис Київського університету права. № 2. 2009. С. 26–29.
2. Approaches to the Rule of Law. Rule of law: education center : website. URL: <https://www.ruleoflaw.org.au/principles/approaches-to-the-rule-of-law/> (дата доступу: 26.09.2023).
3. Шевчук С. Формальна та органічна характеристика принципу верховенства права: до нових методів тлумачення Конституції. Українське право. 1998. С. 56–68.
4. Пухтецька А. Принцип верховенства права: сучасні європейські доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства. Вісник НАН України. 2010. № 3. С. 33–43.
5. Фаст О. Верховенство права та правова держава: генеза і співвідношення концепцій. Національний юридичний журнал: теорія і практика. № 2. Том 24. 2017. С. 35–37.
6. Конституція України зі змінами : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Resolution adopted by the General Assembly 67/1. Declaration of the High-level Meeting of the General Assembly on the Rule of Law at the National and International Levels. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/50c5e6e02.pdf> (дата доступу: 25.09.2023).
8. Верховенство права. Конституційний Суд України : веб-сайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygu/34-verhovenstvo-prava> (дата доступу: 20.09.2023).
9. Про Конституційний Суд України : Закон України № 2136-VIII від 14.07.2017. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 35, ст. 376.
10. Case of *Bavčar v. Slovenia*. European Court of Human Rights : website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-226432%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-226432%22]}) (дата доступу: 27.09.2023).
11. Case of *Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye*. European Court of Human Rights : website. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22article%22:\[%225%22,%226%22\],%22kpthesaurus%22:\[%22445%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-227636%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22article%22:[%225%22,%226%22],%22kpthesaurus%22:[%22445%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-227636%22]}) дата доступу: 27.09.2023).
12. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS 2023 Rule of Law Report The rule of law situation in the European Union. COM/2023/800 final. EUR-Lex : website. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0800> (дата доступу: 30.09.2023).

REFERENCES:

1. Shilingov, V. (2009). Verkhovenstvo prava – osnovopolozhnyi pryntsyp demokratychnoho suspilstva [The rule of law is a fundamental principle of a democratic society]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 2. P. 26–29. [in Ukrainian].
2. Approaches to the Rule of Law. Rule of law: education center : website. Retrieved from: <https://www.ruleoflaw.org.au/principles/approaches-to-the-rule-of-law/> [in English].
3. Shevchuk, S. (1998). Formalna ta orhanichna kharakterystyka pryntsypu verkhovenstva prava: do novykh metodiv tлумachennia Konstytutsii [Formal and organic characteristics of the principle of the rule of law: to new methods of interpreting the Constitution]. *Ukrainske pravo – Ukrainian law*. P. 56–68. [in Ukrainian].
4. Pukhtetska, A. (2010). Pryntsyp verkhovenstva prava: suchasni yevropeiski doktryny yak oriientyr dlia reformuvannia natsionalnogo zakonodavstva [The principle of the rule of law: modern European doctrines as a guide for reforming national legislation]. *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 3. P. 33–43. [in Ukrainian].
5. Fast, O. (2017). Verkhovenstvo prava ta pravova derzhava: heneza i spivvidnoshennia kontseptsii [The rule of law and the rule of law: genesis and correlation of concepts]. *Natsionalnyi*

yurydychnyi zhurnal: teoriia i praktyka – National Law Journal: Theory and Practice, 2. Volume 24. P. 35–37. [in Ukrainian].

6. Konstytutsiia Ukrainy zi zminamy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30 [Constitution of Ukraine as amended: Law of Ukraine dated June 28, 1996 № 254k/96-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30]. P. 141. [in Ukrainian].

7. Resolution adopted by the General Assembly 67/1. Declaration of the High-level Meeting of the General Assembly on the Rule of Law at the National and International Levels. Retrieved from: <https://www.refworld.org/pdfid/50c5e6e02.pdf> [in English].

8. Verkhovenstvo prava. Konstytutsiinyi Sud Ukrainy [Rule of law. Constitutional Court of Ukraine]: website. Retrieved from: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> [in English].

9. Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy : Zakon Ukrainy № 2136-VIII vid 14.07.2017. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2017, № 35 [The Law on the Constitutional Court of Ukraine: Law of Ukraine № 2136-VIII of 14.07.2017. Information of the Verkhovna Rada (VVR), 2017, № 35]. P. 376. [in Ukrainian].

10. Case of *Bavčar v. Slovenia*. European Court of Human Rights : website. Retrieved from: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-226432%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-226432%22]}) [in English].

11. Case of *Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye*. European Court of Human Rights : website. Retrieved from: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22article%22:\[%225%22,%226%22\],%22kpthesaurus%22:\[%22445%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-227636%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22article%22:[%225%22,%226%22],%22kpthesaurus%22:[%22445%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-227636%22]}) (27.09.2023). [in English].

12. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS 2023 Rule of Law Report The rule of law situation in the European Union. COM/2023/800 final. EUR-Lex : website. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0800> [in English].